

DOI: 10.19195/0137-1150.163.44

ANNA ZURA

Uniwersytet Wrocławski, Polska

anna.zura@uwr.edu.pl

Obraz starości w późnej twórczości poetyckiej Jaroslava Seiferta (*Morový sloup, Deštník z Piccadilly, Býti básníkem*)

Język będący środkiem komunikacji międzyludzkiej odzwierciedla jednocześnie pewien utrwalony zasób wyobrażeń i doświadczeń, które są częścią tożsamości kulturowej danej społeczności. To właśnie badania nad językowym obrazem świata koncentrują się nad odkrywaniem znaczenia utrwalonego w języku w postaci zapisanych doświadczeń. Znaczenie danego pojęcia rozpatrywane jest nie tylko z poziomu semantyki referencjalnej, lecz także na poziomie semantyki kognitywnej, która wskazuje, że istotną częścią badań nad znaczeniem jest fakt odniesienia znaku do doświadczenia ludzkiego¹. Ten kierunek badania znaczeń w oparciu o zapis wyniku interpretacji doświadczenia świata w umyśle człowieka został nazwany eksperienjalizmem² i wywodzi się z obserwacji psychologów amerykańskich³.

W wyniku badań kognitywnych nad językiem uznano, że swoiste elementy różnic kulturowych pojawiają się na wszystkich poziomach systemu języka,

---

¹ Por. R. Grzegorzczkova, *Kognitywne ujęcie znaczenia a problem realizmu filozoficznego*, „Język a Kultura” 8, 1992, s. 37.

² *Ibidem*. Por. także: *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, red. E. Tabakowska, Kraków 2001; J. Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006; A. Wierzbicka, *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, Lublin 2006; J. Anusiewicz, *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław 1995; R. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar*, Stanford 1987; J. Anusiewicz, A. Dąbrowska, M. Fleischer, *Językowy obraz świata i kultura*, „Język a Kultura” 13, 2000, s. 11–44.

³ Por. E. Rosch, *On the Internal Structure of Perceptual and Semantic Categories*, [w:] *Cognitive Development and the Acquisition of Languages*, red. T.E. Moore, New York 1973; E. Rosch, *Human categorization*, [w:] *Studies in Cross-Cultural Psychology*, red. N. Warren, t. 1, New York 1977.

jednakże szczególnie są one interesujące na płaszczyźnie leksyki oraz jednostek wyższego rzędu w postaci utrwalonych związków językowych i stanowią szeroki zakres wiedzy o stosunku człowieka do rzeczywistości. Kwestie odzwierciedlenia ludzkiego doświadczenia w języku rozpatrywali m.in. George Lakoff i Mark Johnson w pracy *Metafory w naszym życiu (Metaphors we live by, 1980)*⁴, którzy pisząc o tzw. naturalnych rodzajach doświadczenia, wypracowali koncepcję kształtu doświadczeniowego w odniesieniu do języka⁵. Badacze zauważyli, że owe gestalty doświadczeniowe — uniwersalne dla wszystkich użytkowników danego języka — ukryte bywają w nim w postaci metafor. Lakoff i Johnson w swojej pracy konstatują: „wnioskując na podstawie metafor, jakie dotychczas wykryliśmy — za przykłady naturalnych rodzajów doświadczeń w naszej kulturze możemy uznać pojęcia: miłość, czas, wyobrażenia (idee) [...]”⁶. Jak zaznaczono wyżej, do uniwersalnych, naturalnych rodzajów doświadczeń kwalifikuje się także pojęcie czasu — i to przede wszystkim w tych kategoriach będziemy je rozpatrywać w kontekście rozumienia, czym jest w języku starość, będąca odbiciem stosunku użytkownika języka do rzeczywistości przez pryzmat własnego zasobu doświadczeń.

Osiągnięcie tego celu będzie możliwe dzięki zastosowaniu koncepcji zbadania obrazu świata w języku poetyckim w odniesieniu do pojęcia starości. Zdefiniowanie tego zjawiska może przysparzać wielu wątpliwości. Opisy słownikowe nie do końca wyjaśniają ów stan, a badacze językoznawcy częściej analizują pojęcie śmierci aniżeli starości. Możemy zauważyć, że słowa „starość”, „stary” przywołują negatywne konotacje, stąd można założyć, że mogą one być częścią specyficznego zbioru „słów wykluczonych”, czyli takich, które mogą być narzędziem stygmatyzacji. Jak zauważa Maja Wolny: „We współczesnym społeczeństwie starość jest jednym z obszarów działania tabu. Pojawiają się spostrzeżenia, iż w związku z wszechobecnym kultem młodości jest to obszar silniej tabuizowany niż śmierć”⁷. To oznacza, że w języku współczesnym w celu uniknięcia konotacji negatywnych, ale także mając na względzie jakość relacji z osobą starszą, w stosunku do której możemy używać zwrotów bezpośrednich, w większości sytuacji stosowane są tzw. synonimy eufemistyczne. Biorąc pod uwagę definicje starości w *Słowniku języka polskiego*⁸, zauważamy, że opisują one to zjawisko w sposób encyklopedyczny z pominięciem tzw. wiedzy potocznej rozumianej jako to, co ludzie myślą, używając danego pojęcia⁹. Również *Słownik języka*

⁴ G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, przeł. T.P. Krzeszowski, Warszawa 1988.

⁵ *Ibidem*, s. 144.

⁶ *Ibidem*, s. 145.

⁷ M. Wolny, *Językowy obraz starości ludzi i zwierząt w polszczyźnie*, „Język a Kultura” 15, 2003, s. 193.

⁸ Definicja starości w języku polskim ma dwa odniesienia: „1. Okres życia następujący po wieku dojrzałym; okres, kiedy jest się starym; stare lata, sędziwy wiek; 2. Stan rzeczy dawno, długo istniejącej; dawność”. Por. *Słownik języka polskiego PWN*, red. M. Szymczak, t. III, Warszawa 1996, s. 300.

⁹ Por. A. Wierzbicka, *op. cit.*, Lublin 2006, s. 20–21.

czeskiego (*Slovník spisovného jazyka českého*, 1989)¹⁰ definiuje pojęcie starości w podobny sposób.

Biorąc pod uwagę fakt, że język odzwierciedla stosunek człowieka do rzeczywistości, interpretowany przez pryzmat własnych doświadczeń, czyli tzw. gestalt, niemałą trudność może nastręczyć wyodrębnienie ram czasowych starości, a zwłaszcza jej właściwego początku. Zasadnicze pytanie brzmi: co powoduje, że daną osobę uważamy już za starą? Według jakich kryteriów — powołując się na definicję słownikową — określa się „czas po wieku dojrzałym”? Wątpliwości tego typu w przypadku wyznaczenia końca starości już nie występują, oczywiste bowiem jest, iż końcowym etapem starości jest śmierć.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie językowego obrazu starości w twórczości czeskiego noblisty z 1984 roku, poety Jaroslava Seiferta, żyjącego w latach 1910–1986. Podstawą analizy są jego trzy ostatnie zbiory poetyckie: *Morový sloup* (1968–1970)¹¹, *Deštník z Piccadilly* (1979)¹² oraz *Býti básníkem* (1983)¹³, czyli utwory powstałe, używając synonimu eufemistycznego, „w czasie po wieku dojrzałym” (tj. od 67. do 82. roku życia).

W pierwszym etapie analizy zbadano nazwy bezpośrednio nazywające ten okres życia, jakim jest starość. Przede wszystkim jest to pole semantyczne znaczenia ‘starý’, w którego zakres wchodzi przymiotniki *starý* oraz przymiotniki rzeczownikowe *stár*. Tworzą one związki znaczeniowe z kategorią „ludzi”, np. „staří básníci”¹⁴, oraz wskazują na związek z podmiotem lirycznym, który mówi o sobie: „zaslechnu své staré srdce”¹⁵ czy „položím dnes do dlaní svou starou tvář”¹⁶.

W późnej twórczości poetyckiej J. Seiferta można zaobserwować, że leksem *stár* odnosi się jedynie do podmiotu lirycznego, a konstrukcją stosunkowo często występującą jest sformułowanie *jsem už stár*:

To nejhorší mám za sebou,
říkám si, jsem už stár.
To nejhorší mám před sebou,
ještě žiji¹⁷.

Dnes, kdy jsem už stár,
přejde občas mezi mými řasami

¹⁰ Definicja starości w języku czeskim: *stáří* to m.in. „Pokročilejší n. poslední období lidského života; starý věk”. Por. *Slovník spisovného jazyka českého*, red. B. Havránek, t. V, Praha 1989, s. 521.

¹¹ J. Seifert, *Morový sloup* (1968–1970), Praha 1981.

¹² J. Seifert, *Deštník z Piccadilly. Verše*, Praha 1979.

¹³ J. Seifert, *Býti básníkem*, Praha 1983.

¹⁴ J. Seifert, *Morový sloup...*, s. 76.

¹⁵ J. Seifert, *Deštník z Piccadilly...*, s. 60.

¹⁶ J. Seifert, *Býti básníkem...*, s. 23.

¹⁷ J. Seifert, *Morový sloup...*, s. 72.

líbezná ženská tvář
a její úsměv rozčeří mou krev¹⁸.

I velké lásky jednou pohasnou,
ale žádná bouře na světě
nespláchne náraz
jejich světlé stopy.
Bývá však nad nimi jen smutné ticho,
jako když umřou včely.
Někdy se do těch míst vracím.
Jsem už stár¹⁹.

Ponadto leksem *starý* pojawia się w związkach z różnymi artefaktami, takimi jak: „starý hřbitov židovský”²⁰, „staré historiky”²¹, „staré chrámy”²², „starý obojek”²³, „stará chrestomatie”²⁴, „stará zed”²⁵ czy „staré hodiny”²⁶.

Rzeczownik *stáří* oraz czasownik *stárnout* zostały przez poetę użyte tylko raz i to jedynie w ostatnim tomiku poetyckim *Býti básníkem*:

Nejen půvabným herečkám,
i mně se špatně stárne.
Děším se bezmoci
a mám strach z loučení²⁷.

Kolikrát jsem v mládí zatoužil
být malířem,
malovat ženy krásné jako obloha!
A zatím do pozdního stáří
zápasím se slovy²⁸.

Podsumowując tę część analizy, należy zauważyć, że w polu semantycznym ‘starości’ w ostatnich zbiorach poezji Seiferta dominują statyczne części mowy, czyli przymiotniki, których funkcją jest opis cechy, oraz rzeczownik. Starość w postaci dynamicznej reprezentowana jest tylko przez jeden czasownik z konotacją negatywną („i mně se špatně stárne”). Rozkład leksemów odnoszących się do pojęcia starości w poszczególnych tomikach jest w miarę równoważny:

¹⁸ J. Seifert, *Deštník z Piccadilly...*, s. 111.

¹⁹ J. Seifert, *Býti básníkem...*, s. 62.

²⁰ J. Seifert, *Deštník z Piccadilly...*, s. 47.

²¹ *Ibidem*, s. 73.

²² *Ibidem*, s. 115.

²³ *Ibidem*, s. 43.

²⁴ J. Seifert, *Býti básníkem...*, s. 11.

²⁵ *Ibidem*, s. 13.

²⁶ *Ibidem*, s. 83.

²⁷ *Ibidem*, s. 101.

²⁸ *Ibidem*, s. 57.

w zbiorze *Morový sloup* jest ich 7, w *Deštníku z Piccadilly* — 9 i w ostatnim tomiku *Býti básníkem* — 8.

Jak wiadomo, w języku poetyckim szczególne znaczenie ma obrazowanie metaforyczne. Natomiast starość należy do tzw. naturalnych rodzajów doświadczeń i, jak piszą Lakoff i Johnson, „te pojęcia wymagają definicji metaforycznych, ponieważ nie są one wystarczająco określone we własnych terminach, by sprostać wymaganiom naszego codziennego funkcjonowania”²⁹. Metafora stanowi ważny czynnik w komunikacji językowej, stanowi specyficzny środek kondensacji znaczeń zarówno w codziennym języku potocznym, jak i w języku poetyckim.

Odkrywając obraz starości w utworach Seiferta, możemy odnaleźć wiele rozbudowanych metafor, które czas starości nazywają „nie-wprost”. Ogólnie rzecz ujmując, starość w wybranych tomach poetyckich czeskiego noblisty występuje w postaci dwóch metafor: 1. Starość jako człowiek oraz 2. Starość jako czas — etap życia.

1. Starość jako człowiek

W analizowanych tekstach obraz starości jest charakteryzowany poprzez pryzmat wyglądu człowieka i odnosi się do opisu jego cech zewnętrznych. Zatem starość konceptualizowana przez wygląd człowieka jest opisywana ze wskazaniem na obraz postaci z siwymi włosami:

Proč jen se mluví o šedivých vlasech
a moudrosti?
Když dohořívá keř života,
zkušenosti jsou bezcenné.
Ostatně bývají vždycky³⁰.

Następnie starość można scharakteryzować poprzez określony typ zachowań człowieka starego. Podmiot liryczny zwraca uwagę na niesprawnego starca, którym *de facto* jest on sam, a któremu „v zubech skřípou slova”. Postać ta „v noci špatně spí”, a „v tepnách buší krev”:

[...] a v tepnách mi buší krev
jako buben v uši odsouzence,
kdy už zbývá jen stereotyp
lidského zmaru
a všechna naděje je bezcenná
jako starý obojek
z pošlého prašivého psa,
v noci špatně spím³¹.

²⁹ G. Lakoff, M. Johnson, *op. cit.*, s. 145.

³⁰ J. Seifert, *Morový sloup...*, s. 76.

³¹ J. Seifert, *Deštník z Piccadilly...*, s. 43.

Podmiot liryczny walczy jednak ze śmiercią, jako człowiek „drží se desky svého stolu” w czasie tuż przed śmiercią:

Smrti se však bráním
a držím se desky svého stolu [...] ³².

2. Starość jako czas — etap życia

Kolejnym przykładem językowego obrazu starości jest jej konceptualizacja poprzez doświadczenie czasu, jako ostatniego etapu życia:

narodziny	dzieciństwo młodość	dojrzałość	Starość PODMIOT LIRYCZNY (perspektywa)	śmierć	życie po śmierci (?)
X				X	

Rys.1. Schemat etapów życia (X oznacza moment w czasie)

Powszechnie wiadomo, że czas życia człowieka zaczyna się od momentu narodzin, a kończy z chwilą, kiedy następuje śmierć. Pomiędzy tymi dwoma momentami³³ czas życia przebiega etapami, stopniowo przechodząc od jednego do następnego, a ostatnim z nich jest starość. Czeski poeta, będący jednocześnie podmiotem lirycznym, znajduje się w tym ostatnim etapie w czasie. Jego tomy poetyckie: *Morový sloup*, *Deštník z Piccadilly* oraz *Býti básníkem* powstają właśnie z tej perspektywy, czyli osoby tworzącej po czasie dojrzałości. Z tego punktu widzenia nie tylko opisuje on aktualny okres swego życia, lecz także odnosi się do jego poprzednich części i do tego, co czeka go w przyszłości. Pojawiają się zatem nawiązania do momentu śmierci oraz próba podjęcia tematu ewentualnego życia po śmierci.

Analizując zjawisko obrazu starości w późnej twórczości Seiferta, którego dominantę stanowi czas, możemy wyodrębnić dziewięć głównych artefaktów metaforycznych związanych z czasem, realizujących nadrzędny model: STAROŚĆ — ETAP ŻYCIA. Są to: ‘starość — czas’; ‘starość — piasek’; ‘starość — podróż’; ‘starość — pożegnanie’; ‘starość — woda’; ‘starość — gasnący ogień’; ‘starość — zaprzeczenie młodości’; ‘starość — czas spotkań ze zmarłymi’; ‘starość — odniesienia do życia po śmierci’.

2.1. ‘Starość — czas’

W językowym obrazie starości w poezji Seiferta schemat metaforyczny jawi się jako szereg: ‘starość — jako etap życia — jako czas’, w którym ostatni ele-

³² J. Seifert, *Býti básníkem...*, s. 82.

³³ Na rys. 1 oznaczenie X.

ment schematu — czas — jest przedmiotem bezpośrednich odniesień w tekstach. Podmiot liryczny stosuje metafory czasu, w których pojawiają się leksemy bezpośrednio i pośrednio nawiązujące do tej kategorii. Zatem starość jest opisywana jako „pozdní čas”: „Teprve v tento svůj pozdní čas”³⁴; następnie w odniesieniu do policzalności czasu: „už je příliš pozdě”, co potwierdzają wypowiedzi:

Ještě mám chvílku kdy,
abych směl napsat těchto pár veršů,
ale už je příliš pozdě, jestliže vzpomínám
na temné hodiny noci³⁵.

Píše se rok tisící devítistý
osmdesátý první. [...]

Můj čas se nachýlil.
Je pozdě! [...]

Jsou už poslední³⁶ [poslední sloky — przyp. A.Z].

W twórczości Seiferta interesująca w tym kontekście może być również refleksja na temat etapów życia przed starością („to nejhorší mám už za sebou”) oraz próba odniesienia do czasu przyszedłego, pojawiająca się w zdecydowanie negatywnym odczuciu:

To nejhorší mám za sebou,
říkám si, jsem už stár.
To nejhorší mám před sebou,
ještě žiji³⁷.

2.2. ‘Starość — piasek’

W twórczości Seiferta możemy wyznaczyć, a raczej poszerzyć kolejny schemat metaforyczny, w którym starość konceptualizowana jest jako etap życia, jako bezpośrednie odniesienie do czasu, z tym że ów czas jest do pewnego stopnia „materializowany” w postaci piasku. Chodzi o czas odmierzany przesypanym się piaskiem w klepsydrze, czas ostatni, co potwierdzają następujące słowa:

[...] a já v tichu mohl poslouchat
šelest tekoucího času
na dně přesýpacích hodin.
Čím je člověk starší, tím líp slyší
tento jeho zvuk³⁸.

Koncepcja czasu starości jako czasu ostatniego, kończącego poprzednie etapy życia, łączy się z wizją przesypanego się piasku:

³⁴ J. Seifert, *Morový sloup...*, s. 97.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ J. Seifert, *Býti básníkem...*, s. 95–96.

³⁷ J. Seifert, *Morový sloup...*, s. 72.

³⁸ J. Seifert, *Deštník z Piccadilly...*, s. 73.

Čísi ruka rychle obrátila
hodiny jejího života.
Písek se jí řinul naposledy,
čas jí končil³⁹.

2.3. ‘Starość — podróż’

Poszczególne etapy życia wyjątkowo często w potocznym rozumieniu występują jako analogia do podróży. Ten schemat metaforyczny także jest obecny w twórczości Seiferta, w której podróż i wszystko co z nią związane stanowi nośną metaforę dla starości. Świadczą o tym wybrane fragmenty z twórczości czeskiego poety, biorącego udział w podróży pieszo („Prošel jsem touto zemí”⁴⁰; „a já sám se již chystám, abych odešel”⁴¹). Jednocześnie zwraca on uwagę na takie kategorie związane z podróżą, jak pośpiech czy ryzyko niezdzęczenia na dany środek lokomocji: „Jak mi ten život utekl!”⁴² — co być może nawiązuje do uciekającego pociągu, wywołuje poczucie straty. W tym koncepcie podróży starość stanowi okres pośpiechu: „Můj čas se nachýlil. Je pozdě!”⁴³; „Teprve v tento svůj pozdní čas, kdy už se nemohu vybrat nikam”⁴⁴, co potwierdza, iż starość to „czas późny”, być może do pewnego stopnia skończony, uniemożliwiający jakąkolwiek dalszą podróż. Na koniec swojej podróży podmiot liryczny chciałby zabrać z sobą, oprócz walizki podróżnej, własne „pieśni nienapisane”:

Ale ty písň už asi nenapiši,
a až přijde chvíle,
vezmu si je s sebou⁴⁵.

Starość dla podmiotu lirycznego to także czas przed rozpoczęciem ważnej podróży, którą potwierdza słowami wskazującymi na pewien niepokój:

Ještě mám chvílku kdy,
abych směl napsat těchto pár veršů,
ale už je příliš pozdě⁴⁶.

2.4. ‘Starość — pożegnanie’

Istotną częścią etapu ludzkiego życia, którym jest starość, stanowi bezsprzecznie pożegnanie (na starość człowiek żegna się z życiem). Zatem starość to metaforyczne przywołanie czasu pożegnań. Wyruszając ze stacji „Starość”, pod-

³⁹ *Ibidem*, s. 76.

⁴⁰ J. Seifert, *Morový sloup...*, s. 73.

⁴¹ *Ibidem*, s. 56.

⁴² J. Seifert, *Býti básníkem...*, s. 95.

⁴³ *Ibidem*, s. 96.

⁴⁴ J. Seifert, *Morový sloup...*, s. 97.

⁴⁵ J. Seifert, *Býti básníkem...*, s. 85.

⁴⁶ J. Seifert, *Morový sloup...*, s. 97.

miot liryczny żegna swych najbliższych, którymi są metafory: „pieśni ptaków”, „zapachy kwiatów” oraz „ukochane oczy”:

A už se loučím.
S písněmi ptáků před oknem,
s vůněmi květin.
A dávám sbohem milovaným očím.
Šly se mnou v životě až do dneška
jako hvězdy⁴⁷.

Gest pożegnania jest czynnością zakotwiczoną w żalu: „żałostný konec všeho a tesklivé loučení se vším”⁴⁸. Wybierając się w podróż bez powrotu, podmiot liryczny żegna się w sposób szczególny, a słowa wypowiedziane na koniec stają się swego rodzaju testamentem (przykładem jest utwór *A sbohem* — ostatni wiersz z tomiku *Morový sloup*) — to prośba o wybaczenie, wyjaśnienie własnej drogi poetyckiej oraz tego, czym właściwie jest poezja. Podmiot liryczny pozostawia swoje przesłanie testamentowe:

Věřím, že hledat krásná slova
je lepší
než zabíjet a vraždit⁴⁹.

2.5. ‘Starość — woda’

Kolejny schemat metaforyczny obecny w twórczości Seiferta to starość w odniesieniu do życia, do czasu, który jest konceptualizowany jako woda. Podmiot liryczny stosuje ustaloną w języku i kulturze konstrukcję przedstawiającą życie (starość jako jego etap) jako wodę. Życie uciekło tak szybko, jak przepływa woda w rzece, strumieniu (w wierszu: między palcami):

Život mi však kvapem utekl
jako voda mezi prsty
ještě dřív,
než jsem stačil uhasit svou žízeň⁵⁰.

W powiązaniu ze znaczeniem wody w tekście poetyckim przywołana jest jej prymarna funkcja gaszenia pragnienia, która w tym przypadku nie została zrealizowana.

Czas starości upływa podobnie jak woda (por. metaforę potoczną: „czas płynie”), dlatego podmiot liryczny może usłyszeć: „šelest tekoucího času”⁵¹ życia ludzkiego.

⁴⁷ J. Seifert, *Býti básnikem...*, s. 58.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 84.

⁴⁹ J. Seifert, *Morový sloup...*, s. 113.

⁵⁰ J. Seifert, *Deštník z Piccadilly...*, s. 43.

⁵¹ *Ibidem*, s. 73.

Bieg życia porównany jest także do strumyków zbiegających się u jednego ujścia, którym jest cmentarz, na co wskazuje podmiot liryczny w utworze *Okno na křídlech ptáků*:

[...] a ticho, které chodí s podzimem,
hovoří rodnou řečí hřbitovů,
kam zvolna stékají
stružky našich životů⁵².

2.6. ‘Starość — gasnący ogień’

Oprócz metafory, w której starość przedstawiana jest jako woda, w twórczości czeskiego noblisty starość będąca etapem życia charakteryzowana jest za pomocą obrazu gasnącego ognia. Podmiot liryczny stwierdza: „Když dohořívá keř života”⁵³ — w którym krzew jest obrazem życia, jednak jego czas egzystencji się kończy — stąd połączenie z leksemem dogorywać, który znajduje się w zakresie semantycznym pojęcia ‘ogień’.

Podobny sposób metaforyzacji pojawia się w utworze z ostatniego tomiku Seiferta, w którym poeta pisze, że wszystko, co się wiąże z czasami młodości, przysypane już jest popiołem:

Moje lehkovážné kroky v ulicích,
má růžová dobrodružství
i lásky a všechno ostatní
jsou zasypány popelem,
když shořel čas⁵⁴.

2.7. ‘Starość — zaprzeczenie młodości’

Kolejny schemat metaforyczny to konceptualizowanie starości jako tego etapu życia, który stanowi opozycję do młodości.

Podmiot liryczny wyjątkowo często wraca we wspomnieniach do lat młodości, często owe czasy idealizując. Przywoływanie wspomnień jest wypełnieniem pewnej tęsknoty za radością młodości, czas starości bowiem jest już czasem końca. Wspomnienia obrazów z dzieciństwa, matki, miejsc, w których spędzało się pierwsze lata życia, mają przede wszystkim charakter niekontrolowanych marzeń sennych, co uwidacznia się zwłaszcza w tomiku *Deštník z Piccadilly*.

Szczególnie ważne jest to, że w schemacie metaforycznym, w którym młodość stoi w opozycji do starości, chociażby z racji swego oddalenia czasowego, w utworach Seiferta młodość w doświadczeniu podmiotu lirycznego jest konceptualizowana staro. Jest pokryta patyną czasu, przykurzona, jest dawna, co

⁵² *Ibidem*, s. 54.

⁵³ J. Seifert, *Morový sloup...*, s. 76.

⁵⁴ J. Seifert, *Býti básníkem...*, s. 104.

oznacza, że była obecna w dawnych latach, więc *de facto* jest już stara, jak np. stare pozółkłe fotografie modelek Muchy:

Nedávno měl jsem v rukou
Zažloutlé fotografie Muchových modelek
V jeho pařížském ateliéru⁵⁵.

Czas młodości — kojarzony m.in. z sensualnym doświadczaniem miłości, będący częstym motywem w twórczości Seiferta — upłynął szybko, co potwierdzają zapisy w większości utworów czeskiego poety. Podmiot liryczny konstatuje:

Všechno, co už od nás odchází
a propadá se do minula,
poztrácí cestou mnohé
ze svých vlastností.
Zlo bledne, hřích je zapomenut,
víno kysne
a polibky, které utkvěly pod nebem,
promění se v píseň⁵⁶.

Również i w pozostałych przykładach możemy zaobserwować, że dynamiczne barwy młodości w twórczości poetyckiej Seiferta bledną, zacierają się i paradoksalnie młodość — młoda w swej istocie — staje się stara, jako że była częścią życia przed wieloma laty.

2.8. ‘Starość — czas spotkań ze zmarłymi’

Czas starości w schemacie metaforycznym obecnym w późnej twórczości poetyckiej Seiferta to także czas spotkań ze zmarłymi. Podmiot liryczny wytwarza w wyobraźni specyficzną przestrzeń, która stanowi swego rodzaju dominantę w ostatnim tomie poetyckim *Býti básníkem*. W przestrzeni tej wchodzi on do świata, w którym spotyka bliskich zmarłych, którzy pojawiają się nie wiadomo skąd — jakby śmierć nie istniała:

Mrtví přicházejí bůhví odkud
a není smrti mezi námi.
Zakrátko však opět odcházejí
a opět bůhví kam.
Marně volám za nimi.
A znovu zas je mezi námi
smrt⁵⁷.

Doświadczenie opuszczenia przez zmarłych w wyimaginowanym świecie podmiotu lirycznego powoduje, że śmierć pojawia się na nowo. Ważnym elementem tego rodzaju „spotkań” są wspomnienia zmarłych przyjaciół — poetów, któ-

⁵⁵ J. Seifert, *Morový sloup...*, s. 84.

⁵⁶ J. Seifert, *Býti básníkem...*, s. 22.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 74.

rzy często wymieniani są z nazwiska, jak Hora, Holan, Wolker: „Hora je dávno mrtev, umřel mlád”⁵⁸; „První umřel Jiří Wolker”⁵⁹:

Přežil jsem všechny básníky
své generace ...
Všichni mi byli přáteli.
Naposled umřel Vladimír Holan.
Jak by mi nebylo úzko,
jsem sám⁶⁰.

2.9. ‘Starość — odniesienia do życia po śmierci’

Podmiot liryczny jest świadom tego, że został już jednym z nielicznych poetów swojej generacji, większość już odeszła. Delikatnie pojawiają się zatem myśli o tym, co ewentualnie może być po śmierci. Jest to kolejny schemat metaforyczny, który możemy odszyfrować w twórczości poetyckiej Seiferta. Na tym etapie życia, jakim jest starość, w bardzo wąskim stopniu podmiot liryczny odnosi się do ewentualnego życia po śmierci, raczej powątpiewając w jego istnienie. Jednak w ostatnim zbiorze poezji natrafiamy na słowa:

Ale až umřu doopravdy,
i z ticha hlíny
ještě zavzlyká tvým krokům vstříc
má láska⁶¹.

Pozwala to przypuszczać, iż podmiot liryczny jest w stanie wyobrazić sobie sytuację, że jednak „coś żywego” po śmierci istnieje.

Jednak wiara ta bywa często kwestionowana, a istnienie takiego życia jest niedorzeczne, co poświadcza zapis spotkania z przyjacielem, Holanem:

Sotva jsem vešel,
Holan zavřel prudce knihu
a zeptal se mě jaksi pohněvaně,
zda také věřím v posmrtný život
nebo v něco ještě horšího⁶².

* * *

W ostatnich utworach poetyckich Jaroslava Seiferta, pisanych w przeciągu 15 lat dominują rozważania o starości jako o czasie ostatnim, czasie przed momentem śmierci. Podmiot liryczny sporadycznie stosuje leksemy bezpośrednio odnoszące się do tego etapu życia, jakim jest starość. Narzędziem jego opisu po-

⁵⁸ J. Seifert, *Deštník z Piccadilly...*, s. 96.

⁵⁹ J. Seifert, *Morový sloup...*, s. 11.

⁶⁰ J. Seifert, *Býti básníkem...*, s. 88.

⁶¹ *Ibidem*, s. 23.

⁶² J. Seifert, *Deštník z Piccadilly...*, s. 37.

zostają przede wszystkim metafory werbalne. O starości rzadko wypowiada się wprost, chociaż zawsze jest ona obecna w jego twórczości. Z problemem starości poeta mierzy się na różne sposoby. Życie, jak też starość będąca jego etapem, ma charakter ruchomy, porównywany do ruchu wody, a także ma charakter skończony — stąd porównania do spalającego ognia, który niszczy życie i pozostawia popiół. Ruchomość życia i starości jest również przedstawiana przez metaforę podróży, w której jednym z przystanków będzie śmierć. Poprzez odwołania do czasów młodości ciężar przeżytego życia i refleksje z nim związane powodują, że także młodość ze względu na odległość czasową jest już stara.

Na koniec należy jeszcze zwrócić uwagę na czas owej podróży życia. W obliczu mentalnego przenoszenia się podmiotu lirycznego do innej rzeczywistości, w której można spotkać rodzinę i przyjaciół z czasów młodości, długie życie może być przekleństwem, co potwierdza ostatni przykład, pochodzący z tomiku *Morový sloup*:

Vzala [cikánka — przyp. A.Z.] mi ruku násilím
a rozhněvaně křikla:
Budeš dlouho živ!
A znělo to jako hrozba!⁶³

Bibliografia

- Anusiewicz J., *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław 1995.
- Anusiewicz J., Dąbrowska A., Fleischer M., *Językowy obraz świata i kultura*, „Język a Kultura” 13, 2000.
- Bartmiński J., *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006.
- Grzegorzczkova R., *Kognitywne ujęcie znaczenia a problem realizmu filozoficznego*, „Język a Kultura” 8, 1992.
- Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, red. E. Tabakowska, Kraków 2001.
- Lakoff G., Johnson M., *Metafory w naszym życiu*, przeł. T.P. Krzeszowski, Warszawa 1988.
- Langacker R., *Foundations of Cognitive Grammar*, Stanford 1987.
- Rosch E., *Human categorization*, [w:] *Studies in Cross-Cultural Psychology*, red. N. Warren, t. 1, New York 1977.
- Rosch E., *On the Internal Structure of Perceptual and Semantic Categories*, [w:] *Cognitive Development and the Acquisition of Languages*, red. T.E. Moore, New York 1973.
- Seifert, J., *Býti básníkem*, Praha 1983.
- Seifert, J., *Deštník z Piccadilly. Verše*, Praha 1979.
- Seifert, J., *Morový sloup* (1968–1970), Praha 1981.
- Slovník spisovného jazyka českého*, red. B. Havránek, t. V, Praha 1989.
- Slovník jazyka polskiego PWN*, red. M. Szymczak, t. III, Warszawa 1996.
- Wierzbicka A., *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, Lublin 2006.
- Wolny M., *Językowy obraz starości ludzi i zwierząt w polszczyźnie*, „Język a Kultura” 15, 2003.

⁶³ J. Seifert, *Morový sloup...*, s. 67.

The picture of old age in the late works of Jaroslav Seifert (*Morový sloup, Deštník z Piccadilly, Býti básníkem*)

Summary

The analysis is an attempt to scrutinize the linguistic picture of old age in the late works of the Czech Nobel laureate J. Seifert. The following study focuses on the last three poetry volumes of the author. The article presents an analysis of the semantic field of the old age as well as the function and the way in which the metaphors are applied in the works of the Czech poet. The article is based on the research methodology of the 'linguistic picture of the world'. Nine major metaphorical schemes were distinguished and taken under examination. When describing old age, the dominant theme was: time, travelling, farewell, sand, water, fading fire, denial of youth, meeting the dead and reflections about life after death.

Keywords: Jaroslav Seifert, *Morový sloup, Deštník z Piccadilly, Býti básníkem*, metaphors, linguistic picture of the world, old age

Obraz světa stáří v pozdní tvorbě Jaroslava Seiferta (*Morový sloup, Deštník z Piccadilly, Býti básníkem*)

Obsah

Cílem studie je pokus o odhalení specifického autorského obrazu stáří v pozdní tvorbě českého nositele Nobelovy ceny Jaroslava Seiferta, jež zahrnuje tři poslední sbírky: *Morový sloup, Deštník z Piccadilly, Býti básníkem*. Hlavní pozornost byla zaměřená na rozbor sémantického pole stáří a současně byly analyzovány funkce a způsoby užití metafor. Článek vychází z metodologie opírající se o principy zkoumání jazykového obrazu světa (resp. textového obrazu světa). Během práce bylo vyčleněno devět hlavních metaforických schémat, z nichž dominantními jsou: čas, cestování, loučení, písek, voda, uhaslý oheň, negace mladí, setkání se zesnulými, uvažování o životě po smrti.

Klíčová slova: Jaroslav Seifert, *Morový sloup, Deštník z Piccadilly, Býti básníkem*, metafora, jazykový obraz světa, stáří